

**MUINAS-EGIPTUSE
AHVATLUS**

GIGANTUM HUMERIS

SARJA KOLLEGIUM

Airi-Alina Allaste (Tallinna Ülikool)
Karsten Brüggemann (Tallinna Ülikool)
Tiina Elvisto (Tallinna Ülikool)
Indrek Ibrus (Tallinna Ülikool)
Marju Kõivupuu (Tallinna Ülikool)
Mihhail Lotman (Tallinna Ülikool, Tartu Ülikool)
Rain Mikser (Tallinna Ülikool)
Katrín Níglas (Tallinna Ülikool)
Hannes Palang (Tallinna Ülikool)
Ülar Ploom (Tallinna Ülikool)
Kristjan Port (Tallinna Ülikool)
Jaan Puhvel (California Los Angelese Ülikool)
Tõnis Põder (Tallinna Ülikool)
Rein Raud (Tallinna Ülikool)
Raivo Stern (Keemilise ja Bioloogilise Füüsika Instituut)
Marek Tamm (Tallinna Ülikool)
Peeter Torop (Tartu Ülikool)
Jaan Valsiner (Aalborgi Ülikool)
Anna Verschik (Tallinna Ülikool)
Airi Värnik (Tallinna Ülikool)

Tallinna Ülikool

Sergei Stadnikov

**MUINAS-EGIPTUSE
AHVATLUS**

ARTIKLEID VANA-EGIPTUSE
KULTUURIAJALOOST JA SELLE
RETSEPTSIOONIST

Koostanud ja toimetanud
Marek Tamm

TLÜ Kirjastus
Tallinn 2019

GIGANTUM HUMERIS

Gigantum Humeris
Sergei Stadnikov
Muinas-Egiptuse ahvatlus
Artikleid Vana-Egiptuse kultuuriajalooist ja selle retseptsioonist

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital

Keeleliselt toimetanud ja küljendanud Sirje Ratso
Sarja makett: Rakett

Esikaanel: Johannes Burcharti kogusse kuulunud
I aastatuhande esimesest poolest eKr pärinev
vanaegiptuse puusteel. Foto: Eesti Ajaloomuuseum

Autoriõigus: Sergei Stadnikovi pärijad, 2019
Autoriõigus (koostamine): Marek Tamm, 2019
Autoriõigus (sissejuhatus): Mait Kõiv, 2019
Autoriõigus: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2019

ISSN 2228-1029
ISBN 978-9985-58-873-4

TLÜ Kirjastus
Narva mnt 25
10120 Tallinn
www.tlupress.com

Trükk: Pakett

SISUKORD

Eessõna (<i>Marek Tamm</i>)	9
Sissejuhatus: Sergei Stadnikov, muistne Egiptus ja egüptoloogia (<i>Mait Kõiv</i>).	13

I. RELIGIOON, AEG, VÕIM JA AJALUGU VANA-EGIPTUSES

1. Sissejuhatus vanaegiptuse usundilukku ja mütolooiasse.	29
2. Ajalooteadvuse ja ajalookirjutamise lätteil	41
3. Tahtevabadus jumala ees: „Sinuhe jutustus“	67
4. Universalism kui fenomen: Universalistlikud tendentsid Egiptuse kuningate ideoloogias.	78
5. Vana-Egiptuse jumalkuninga institutsiooni olemusest	95
6. Jumalkuningas ja välissfäär: Vana riigi aegsete vaaraode universalistlikud väljendid ja pöördumised püramiiditektides.	109
7. Kõiksuse valitsemise soovi püstitumine Vana-Egiptuse kuningate ideoloogias 12. dünastia alguseks.	117
8. Kõiksuse valitsemise tahe Vana-Egiptuse kuningate ameti- ja aunimetustes	133
9. Vana-Egiptuse tarkuskirjandus ja „Ptahhotepi elutarkus“	145
10. Loodus, maastik ja arhitektuur „Sinuhe jutustuses“	157
11. Aeg ja igavik Vana-Egiptuses.	162
12. Lõpmatus ja igavik püramiiditektides	181
13. Nelja ilmakaare arhetüüp Vanades Idamaades.	194
14. Surm ja teispoolsus Vana-Egiptuses	198

II. VANA-EGIPTUSE RETSEPTSIOON SAKSAMAAL JA BALTIKUMIS

15. Vanade Idamaade tähendusest saksa poliitilisele mõttele: Skitsid aegruumist 1871–1945	213
16. Otto Friedrich von Richter ja Egiptus	235
17. Johannes Burchart – baltisaksa arst, apteeker ja muinsuste koguja.	255
18. Alexander von Üxkülli rännakud Egiptuses ja Nuubias 1822–1823	260
19. Baltisaksa-vene egüptoloogi ja koptoloogi Oscar von Lemmi elu ning teadustegevus	266
20. Muinas-Hellase ja Vana-Egiptuse kultuuriseosed Gustav Teichmülleri nägemuses	272
21. Bibliotheca Aegyptiaca Antiqua Dorpatensia: Sissejuhatus egüptoloogia vanemasse bibliograafiasse	288
22. Igavesest ja kaduvast Mika Waltari ajaloovisioonis ning selle egüptoloogilisest taustast	308
Märkused ja kommentaarid	327

LISAD

Vaaraode dünastiate kronoloogia (Erik Hornungi järgi)	535
Illustratsioonide loetelu	542
Ilmumisandmed	544
Sergei Stadnikovi teadustööde bibliograafia	550
Register	559

EESSÕNA

Sergei Stadnikov (20. VII 1956 – 26. VI 2015) on Eesti mõtteloos ainukordne nähtus. Tegemist oli esimese ja seni viimase Eesti egyptoloogiga, kes suutis ihuüksi kirjutada Vana-Egiptuse kultuuripärandi osaks eesti kultuurist ja teadusmõttest. Selliseid olukordi, kus ühe suure tsivilisatsiooni tutvustamine, tõlkimine ja uurimine on ühiskonnas vaid ühe inimese õlgadel, tuleb ette väga harva. Eesti kultuuriloo vaatenurgast on kindlasti kõige püsivama väärtusega Stadnikovi tõlked vanaegiptuse kirjakultuurist, varustatud põhjalike sissejuhatuste ja kommentaaridega. Teadusloo seisukohast on aga eriti olulised Stadnikovi erialased artiklid, mis peamiselt keerlevad kahe teema ümber: Vana-Egiptuse kultuuriajalugu, eriti religiooni ja võimuga seonduvad küsimused, ning Vana-Egiptuse retseptatsioon ja uurimislugu 19.–20. sajandil, eriti baltisaksa ringkondades.

1998. aastal koondas Stadnikov oma olulisemad erialased kirjatööd raamatusse „Vana-Egiptuse kultuurilugu: Valitud artikleid, tõlkeid ja esseid“ (Tallinn: Kodutrükk, 460 lk). See sisaldas kokku 22 eri mahus peatükki, nende seas kolm kommenteeritud tõlget. Raamat pälvis hea vastuvõtu ja müüdi võrdlemisi ruttu läbi. 2010. aasta kevadel tegi autor Tallinna Ülikooli kirjastusele ettepaneku avaldada raamatust kordustrükk. Kirjastus ja raamatusarja „Gigantum humeris“ kolleegium jõudsid järeldusele, et lihtsa kordustrüki asemel tasuks kaaluda pigem uue, parandatud ja täiendatud väljaande avaldamist, mis sisaldaks ainult artikleid (s.t ei kaasaks tõlkeid) ja arvestaks neidki tekste, mis autor oli avaldanud pärast raamatu esmatrüki ilmumist. Stadnikov oli ettepanekuga nõus, soovides aga enne kogumiku koostamise juurde asumist avaldada kirjastuses kaks uut tõlget vanaegiptuse keelest. 2011. aastal ilmuski TLÜ kirjastuse „Bibliotheca antiqua“ sarjas „Ptahhotepi elutarkus“ ja 2014. aastal sealsamas „Amenemhet I õpetus oma pojale Senuserile“.

Seejärel algas töö planeeritud kogumiku uusväljaandega ja kirjas-tuse esindajana arutasin autoriga mitmel puhul raamatu võima-likku ülesehitust. Viimane arutelu toimus 2015. aasta juunis, mil leppisime kokku mõned üldised põhimõtted ja ka selle, et teose alapealkiri võiks olla „Artikleid Vana-Egiptuse kultuuriajaloo ja selle retseptioonist“. Kahjuks katkestas autori ootamatu surm alanud töö käsikirjaga ja alles nüüd, neli aastat hiljem, on see saanud trükivalmis.

Saatuse tahtel raamatu koostaja rolli sattununa juhindusin oma töös autoriga peetud aruteludest, ent seadsin üldsihiks koon-dada siinsesse valikusse kõik Stadnikovi olulisemad eestikeelsed erialaartiklid. Võrreldes 1998. aasta kogumikuga jäid välja tõlked, ent samuti kaks lühemat populaarteaduslikku kirjatööd. Seevastu lisandus kuus uut teadusartiklit, samuti eelistasin paaril juhul asen-dada 1998. aasta kogumikus ilmunud artikli versiooni hiljem trüki-s ilmunud täiendatud versiooniga. Kõikide artiklite täpsemad ilmu-misandmed asuvad raamatu lõpus. Stadnikovil oli tavaks artikleid avaldada ka rahvusvahelistes erialaväljaannetes, nii et ilmumis-andmete juures on ära toodud viited artiklite võõrkeelsetele versioo-nidele, isegi kui alati ei ole tegemist identse tekstiga. Mõnel puhul võib artiklist eksisteerida kuni neli eri versiooni, nii eesti, inglise, saksa kui ka vene keeles. Siinses teoses on alati lähtutud viimasest trüki-s ilmunud eestikeelsest versioonist ega ole eesmärgiks seatud arvesse võtta võimalikke täiendusi võõrkeelsetes publikatsioonides.

Kuna raamat hõlmab artikleid pikast perioodist ja eri välja-annetest, siis oli kõige suurem töö artiklite vormistuslik ühtlus-tamine, seda eriti viidete osas. Stadnikov oli autor, kes arendas viitamises omaette kunsti, mis tähendab, et tihti võib artikli viite-aparatuur võtta enda alla põhiosa artikli mahust. Siinses väljaandes olen püüdnud juhendada läbivalt ühest viitamissüsteemist, samuti on viidete kirjeid kontrollitud, parandatud ja ühtlustatud.

Keerulisem küsimus seondub artiklite sisulise ühtlustami-sega, millest eelistasin lõpuks siiski loobuda, teades, kui delikaat-selt autor ise oma tekstide parandamise suhtus. See tähendab, et

artiklites võib esineda sisulisi kordusi, mõnel puhul mitme lehekülje ulatuses. Samuti kohtab ebajärjekindlust Vana-Egiptuse ajaloolises kronoloogias, sest eri artiklites on autor eelistanud erinevaid dünastiate ja valitsejate kronoloogiaid ning nende ühtlustamine tundus tagantjärele liiga meelevaldne (seda enam, et kronoloogilised ebakõlad leidsid juba raamatu esimeses väljaandes). Kogumiku lõpus on 1998. aasta väljaande jaoks koostatud Vana-Egiptuse vaaraode dünastiate kronoloogia, mille autor pani kokku Riias sündinud saksa-šveitsi egiptoloogi Erik Horningi uurimistöö põhjal, ent omaenda artiklites ta sellest tingimata ei juhindunud. Ühe võimaliku orientiirina on see siiski uuesti avaldatud ka siinses väljaandes.

Nii 1998. aasta „Vana-Egiptuse kultuurilugu“ kui ka hiljem ilmunud artiklid olid illustreeritud mitmesuguse pildimaterjaliga, mida päris kõike polnud paraku tehnilistel põhjustel võimalik siinses väljaandes kasutada (nende kvaliteet ei kannatanud uuesti trükkimist). Seega leidub käesolevas teoses vähem illustratsioone kui selle paarikümne aasta taguses eelkäijas.

Kahjuks ei jõudnud me autoriga pikemalt arutada raamatu üldpealkirja, ent saavutasime kokkuleppe, et see võiks erineda 1998. aasta kogumikust, sest sisulised muutused on piisavalt suured. Otsustasin viimaks pealkirja valikul lähtuda Stadnikovi lühiesseest „Muinas-Egiptuse ahvatlus“, mis ilmus 2011. aastal ajakirjas Tuna (nr 4, lk 2–5). Selles essees arutleb autor Egiptuse viimase aja populaarsuse üle Eesti ühiskonnas ja jõuab mõneti ootamatu järelduseni: „Mind ei jäta maha mingi imelik tunne, mida ma üritaksin sõnastada järgmiselt: meie ühiskonnas on alati eksisteerinud sügav vaikne aukartus ürgsete tsivilisatsioonide, kaasa arvatud püramiididema ees, mis nüüd lõpuks leidis endale osalise väljundi.“ Stadnikov mõtiskleb essees sellegi üle, miks on Egiptuse akadeemiline uurimine populaarne pigem Euroopas ja Põhja-Ameerikas, mitte Egiptuses, ja toob peamise põhjusena välja, et Egiptuse kultuuri-pärand moodustab kaaluka osa õhtumaa tsivilisatsioonilisest alusest. Seejärel lisab ta mõtte, mida võib pidada ehedaks autobiograafiliseks tunnistuseks: „Seega ei ole vaja imestada, kui siinmail

ilmuvad (harva, kuid ometigi) „tavaliste“ inimeste sekka mingid veidravoitu indiviidid, kes ei suuda isegi iseendale päris lõpuni põhjendada oma väliselt vähe motiveeritud Egiptuse-vaimustust. Siiski, vaid vähesed nende seast suudavad teha järgmise, otsustava valiku – pühendada end Vana-Egiptuse ajaloo, keele, arheoloogia, religiooni, kirjanduse jms uurimisele. Teisisõnu – saada egiptoloogiks, mis tavaliselt tähendab katsumusterohket (esmajoones majanduslikus mõttes) elu.“ „Muinas-Egiptuse ahvatlus“ viitabki niisiis pealkirjana autorile endale, tema Egiptuse-vaimustusele, mis sai alguse juba varases nooruses. Ent niisamuti osutab pealkiri Stadnikovi soovile muuta Vana-Egiptus ahvatlevaks eesti lugejatele – eesmärgile, millele ta pühendas suurema osa oma elust. Ja viimaks on see pealkiri kummardus kõikidele nendele, kes on suutnud oma Egiptuse-vaimustuse arendada välja erialaseks asjatundlikkuseks ja panna aluse egiptoloogiale kui distsipliinile, sh kõigile nendele peamiselt saksa ja baltisaksa uurijatele, kelle töödele Stadnikov rajas omaenda uurimused.

Raamatut raamivad autori hea kolleegi ja sõbra Mait Kõivu pikem sissevaade Stadnikovi loomingusse ja koos Vladimir Sazonoviga kokku pandud teadustööde bibliograafia. Olen raamatu koostajana väga tänulik selle lahke abi ja koostöö eest. Niisamuti tänan Sergei õde Veronika Einbergi, kes oli raamatu trükiks ettevalmistamisel suuremeelselt abiks, lubades mul muu hulgas töötada venna isiklikus raamatukogus Viimsis, et kontrollida mõningaid viiteid ja otsida teosesse illustratsioone. Viimaks kuulub mu tänu keeleteimetaja Sirje Ratsole suure töö eest käsikirja viimistlemisel.

Marek Tamm
September 2019

SISSEJUHATUS

SERGEI STADNIKOV, MUISTNE EGIPTUS JA EGÜPTOLOOGIA

Mait Kõiv

Muistsus võib olla kõitev. Vana-Egiptus, geograafiliselt lähedal, kuid samas kultuuriliselt salapärane ja kaugel, on paelunud eurooplasi vähemalt sellest ajast, mil „ajaloo isa“ Herodotos 5. sajandil eKr pühendas Niilusemaa ajaloole ja kommeteile pika jupi oma Euroopa ja Idamaade suurt vastasseisu käsitlevast „Uurimusest“ (kr „Historia“). Järgnevate põlvkondadega sarnaselt lummas Herodotost Egiptuse iidsus ja traditsioonide järjepidevus, mida tunnistasid juba toona enam kui kahe aastatuhande vanused püramiidid. Kui Egiptus 4. sajandi teisel poolel eKr Aleksander Suure sõjaretkega makeedoonlaste ja kreeklaste võimu alla langes, püüdsid uued valitsejad maa ajalugu ja traditsioone oma rahvuskaaslastest alamaile tutvustada ning tellisid kohalikult preestrilt Manethonilt kreekakeelse Egiptuse ajaloo – „Aigüptiaka“. See ammu kaotsi läinud teos, mille sisust teame üht-teist üksnes teiste kreeka-rooma autorite viidete ja refereeringute kaudu, pärandas hilisemate kreeka-rooma autorite vahendusel teadmisi Vana-Egiptusest ka keskaegsele Euroopale. Egiptuse valitsejate jaotus kolmekümneks dünastiaks, nagu Manethon selle esitas, on standardsena käibel tänapäevani. Kuigi Egiptus esmalt helleniseerus ja sai seejärel islamiusulise arabiakeelse elanikkonna, muistsed traditsioonid katkesid ja aastatuhandete vanune hieroglüüfkiri kadus käibelt (seda juba Rooma keisririigi ajal esimestel sajanditel pärast Kristust), püsis antiikautoritel ja Piiblis talletatu siiski eurooplaste ajalooteadvuses.

Huvi sai uue tõuke 1799. aastal kindral Bonaparte'i sõjaliselt edutu, kuid egüptoloogia vaatekohalt viljaka Egiptuse-retkega, mille tulemusel jõudis muude muinsuste ja tekstikoopiate kõrval

Euroopasse ka egiptoloogia sünnile viinud nn Rosetta kivi. Selles ühe hellenistliku Egiptuse kuninga korraldusel püstitatud raidkirjas oli tekst esitatud Vana-Egiptuse kirjade kõrval ka vanakreeka keeles, mis aitas prantsuse õpetlasel Jean-François Champollionil 1822. aastal nii hieroglüüfikirja kui ka vanaegiptuse keele dešifreerida. Egiptoloogia tormiline areng järgnenud sajandil kulmineerus laiema üldsuse jaoks Tutanhamoni hauakambri avastamisega ameerika arheoloogi Howard Carteri poolt 1922. aastal, muude aarete seas tuli sealtpäevavalgele ka kuninganna Nofretete kuulus büst.

Kuigi Egiptuse tekstid on varsti juba kaks sajandit asjatundjaile loetavad, ajaloo ja kultuuri põhijooned küllalt hästi teada ning Tutanhamoni hauakambriga võrreldavaid avastusi pole juurde tulnud, on muistne Egiptus säilitanud oma võlu nii asjatundjate kui ka laiema avalikkuse silmis. Küllap mängib siin rolli tsivilisatsiooni monumentaalne iidsus, mida kehastavad kujukalt juba üle nelja ja poole aastatuhande Niiluse kaldal kõrgunud püramiidid. Kinnitust on leidnud kultuuri sügavalt konservatiivne laad, mis köitis Herodotostki, aga ka traditsioonide rängele loogikale paljuski allumatu ja müstiliselt mõjuv arhailisus. Nii on Egiptus paljude jaoks jäänud muistse tsivilisatsiooni ja iidse, tänapäeva inimesele hoomamatu, kuid just seetõttu kütkestava mõtteviisi ehedaks näiteks.

Ka asjatundjaile on Egiptus muistse tsivilisatsioonina mitmeti paradigmaatiline. Kuigi sealse ühiskonna stabiilsust on vahel üle hinnatud, pole teist ühteaegu nii varajast ja samas nii püsiva riiklusega kõrgkultuuri kerge leida. Ühtne riik kujunes Ülem- ja Alam-Egiptuse ühendamisel välja juba u 3100 aastat eKr ning mõtteviis, mille kohaselt nende „kahe maa“ ühtsus jumalkuninga võimu all oli ühiskonna ja isegi looduse normaalse toimimise vältimatu eeltingimus, püsis aastatuhandeid, kuni maa langemiseni esmalt pärslaste, siis makedoonlaste ja kreeklaste ning lõpuks roomlaste võimu alla (30 aastat eKr).

Egiptuse tsivilisatsiooni peamised tunnusjooned kujunesid juba ühtse riigi algfaasis – nn varadünastilisel ajal – ja juurdusid sellele järgnenud Vana riigi perioodil (28.–22. sajand eKr). Sel ajajärgul

kerkisid pealinna Memphise naabrusse Niiluse läänekaldal hiiglaslikud püramiidikompleksid – esmalt vaarao Džoseri astmikpüramiidid kahe avara rituaalhooviga ja seejärel veelgi kõrgemad Cheopsi, Chephreni ja Mykerinose püramiidid praeguses Gizas (rajatud 26. sajandil eKr). Need kuningate monumentaalsed matusepaigad kajastasid ja igavikustasid kuningate jumalikkude staatust, sümboliseerides oivaliselt nende üleolekut alamaist, seega võimu ülimat koondumist ja ühiskonna rõhutatult hierarhilist üldlaadi. Hiigelpüramiidide ehitamisest loobumine väiksemate kasuks järgnenud sajandeil ei tähistanud kuninga jumaliku autoriteedi langust, vaid seda väljendati nüüd muul, riigi ja ühiskonna jaoks vähem kulukal ja kurnaival moel. Kuningas oli jätkuvalt jumal – eluajal kullina kõrgustesse kerkiv Horos ja surma järel allilmas kohut mõistev Osiris, samas päikesejumala Ra poeg ning mitme teise jumaluse lemmik. Ainsa legitiimse vahendajana jumaliku ja inimliku sfääri vahel oli tema roll hoida toimes ühiskonna- ja maailmakorda – *maat*'i. See kätkes endas mitte ainult riigi ja ühiskonna korraldust, vaid ka looduse ringkäiku, mida egiptlaste jaoks kehastasid Niiluse iga-aastased viljastavad üleujutused. Niilust ja Egiptust selle kaldail peeti maailma keskmeks, õigupoolest kogu korrastatud maailmaks vaenulikkude kaost kehastava viljatu kõrbe keskel. Nii valitses kuningas jumalana kogu korrastatud maailma üle ja pidi igikestvas kosmilises võitluses kaose ähvardavaid jõude võidukalt peletama ning need põrmu tallama.

Reaalsuses kuninga võim ja riigi ühtsus muidugi sama kindlad polnud. Meile teadmata põhjustel kaotas keskvoim 22.–21. sajandil eKr piirkondade üle ajutiselt kontrolli (nn I vaheperiood), millele järgnes maa ühendamine lõunast, Ülem-Egiptusest lähtuva Teeba valitsejasoo poolt. Siit alguse saanud Keskmise riigi (20.–17. sajand eKr) vaaraod taaskinnitasid ammukujunenud võimuideoloogia ja vanad traditsioonid, kuid töid uue kujuna üleriigilisse panteoni seni tähtsusetu Teeba jumala Amoni, kes nüüd päikesejumala Ra'ga ühte sulatati ning Amon-Ra'na riigi peajumalaks tõusis. Keskmisest riigist sai ka egiptuse kirjanduse klassikaline periood, mil muude

tähtteoste seas loodi nii „Sinuhe jutustus“ kui ka „Muinasjutt merehädalisest“.

Välise võimsuse tipp saabus Egiptuse Uue riigi ajal (u 1530–1069 eKr), pärast seda, kui Teeba vaaraod vahepeal Alam-Egiptuses võimu võtnud Aasia päritolu nn hüksose väepealikud maalt välja ajasid. Egiptusest sai tõeline suurvõim, mis mõnda aega valit- ses suurt osa praegusest Sudaanist ja kogu Vahemere idarannikut Palestiinast Süüriani. Seni üsna konservatiivne ja suletud Egiptus oli nüüd välismõjudele avatum ja siseriigis leidis aset mitu muutust. Arusaam jumalkuningast kui maailmakorra tagajast püsis, samas kui pilt valitsejast vaenulike jõudude purustajana omandas vallu- tuste tulemusel konkreetsemaid ja realistlikumaid jooni. Kuningate matusekombestikus toimus oluline muutus. Vaaraod loobusid püramiidide rajamisest põhjapoolse pealinna Memphise naabruses ja lasid end selle asemel matta mitmeruumilistesse maa-alustesse kaljuhaudadesse lõunapoolse pealinna Teeba juures Niiluse lääne- kaldal – nn Kuningate orus. Teebasse kerkisid tänini pilku köitvad hiiglaslikud Karnaki ja Luxori templikompleksid. Amon-Ra, kellele need pühendati, oli tõusnud kindlalt riigi peajumala staatusse ja preesterkonnast sai järk-järgult mõjukas huvigrupp vaarao kõrval. Kuningavõimu nõrgenedes 11. sajandil eKr langes kogu võimutäius Teebas Amoni ülempreestrite kätte ning riik jagunes Ülem-Egiptust valitseva preesterkonna ja Alam-Egiptuses võimu hoidvate liibüa päritolu vaaraode vahel. Pika killustumuse ja võõrpäritolu vaaraode võimuperioodi järel ühendati Egiptus 7.–6. sajandil eKr veel kord kohalike ülikute seast tõusnud vaaraode võimu all ühtseks tervikuks ja valitsejad püüdsid taastada endist suurvõimu Aasias. Kuid aastal 525 eKr vallutas Pärsia kuningas Kambyzes kogu maa ja tegi Egiptuse riiklikule sõltumatusele lõpu. Järgnesid kreeklaste ja roomlaste ülemvõimu perioodid, maa helleniseerumine ja uus ümberrahvas- tumine 7. sajandil, mil elanikkond võttis järk-järgult omaks islami ja araabia keele.

Kui huvi Vana-Egiptuse ajaloo, usu ja kultuuri vastu on maailmas küllalt laialdane ja ka teaduslik egiptoloogia distsipliinina esindatud paljudes ülikoolides ja uurimiskeskustes, siis Eestis egiptoloogia traditsioon enne Sergei Stadnikovi (1956–2015) praktiliselt puudus. 19. sajandil olnud baltisakslastest huvilised, kellele Stadnikov oma teadusajaloolises uurimistöös ka kohast tähelepanu pööras, jäid arvestatava traditsiooni kujundamisest paraku kaugel. Stadnikovi kiindumus muistsesse Egiptusse tekkis seega suuresti tühjalt kohalt, näib sellisena nii mõneti imekspandav kui ka imetlusväärt.

Pole muidugi lihtne määratleda, mis Viimsisse elama asunud ukraina päritolu töölisperre sündinud Sergei Stadnikovi muistse Egiptuse juures esmajärjekorras paelus, kuid väidetavalt ilmnis see kirk juba viiendas klassis, kui kooliprogrammis olnud vanaaja õpetamine algas just Egiptuse ajaloost ja kultuurist. Tagantjärele võib tõdeda, et midagi ühist oli Egiptuse igavikulisuses ning Stadnikovi absoluudile ja jäävatele tõdedele orienteeritud mõtteviisis küll. Nii või teisiti oli Stadnikov 1977. aastal Tartu Riiklikusse Ülikooli astudes oma eesmärkides juba kindel ning arendas end egiptoloogia vallas sihipäraselt kogu stuudiumi vältel. See tähendas kursusetöid vanaaja dotsendi Märt Tänaava juhendamisel, keeleõpinguid Pent Nurmekunna juures ja 1982. aastal diplomitööna kaitstud „Sinuhe jutustuse“ kommenteeritud tõlget, mille juhendajaks ta palus egiptoloog Juri Vinogradovi Leningradist. Juba ülikooli ajal hakkas Stadnikov avaldama egiptoloogia-alaseid kirjutisi, jätkates seda üha tihedamas rütmis pärast ülikooli lõppu – esmalt Eestis ja peagi ka rahvusvahelistes väljaannetes. Sellele lisandusid populariseerivad kirjutised,¹ giiditöö paljudes maades, eeskätt Egiptuses ja Kreekas, ning vanaaja ja muistsete Idamaade ajaloo ja kultuuri õpetamine Tallinna Ülikooli ajaloo instituudis. Stadnikovist sai Eesti egiptoloog selle sõna kõige avaramas tähenduses.

---

¹ Eriti: S. Stadnikov. Egiptus: Kohtumine Vana-Egiptusega. Tallinn: Ajakirjade Kirjastus 2007.

Käesolev kogumik on parandatud ja oluliselt täiendatud uusväljaanne 1998. aastal ilmunud „Vana-Egiptuse kultuuriloost“.² See koondab Stadnikovi tähtsamad eestikeelsed teadusartiklid ja kajastab seega üsna hästi tema akadeemilisi huvisid. Hästi joonistuvad välja kaks selgepiirilist teemaderingi, mille vahel Stadnikovi erialane uurimistöö ja teaduspublikatsioonid jagunevad. Ühelt poolt köitis teda egiptlaste maailmapilt ja võimuideoloogia, eriti Vana ja Keskmise riigi ajal. Teisalt pühendus ta 19.–20. sajandi egiptoloogiale ja muistsete Idamaade uurimisloole problemaatikale, eriti baltisaksa kultuuriloo kontekstis. Neist valdkondadest esimesega haakuvad otseselt ka Stadnikovi põhjalikult kommenteeritud egiptuse kirjandusteoste eestikeelsed tõlked, mis tõi küll, siia kaante vahele mahtunud pole. Esimene ja vahest ka olulisim nende seas on juba diplomitööna tõlgitud ning hiljem osalt täiendatud kommentaaridega avaldatud „Sinuhe jutustus“ (esmalt kahes osas ajakirjas *Looming* ja seejärel ka eraldi raamatuna).³ Selle põhjal kaitses Stadnikov 2000. aastal Tallinna Pedagoogikaülikoolis ka magistrikraadi. Kuid juba aastaid varem oli ta avaldanud „Muinasjutu merehädalisest“.⁴ Neile lisandusid hiljem Egiptuse tarkuskirjanduse klassikasse kuuluvad „Ptahhotepi elutarkus“⁵ ja „Amenemhet I õpetus“.⁶ Samasse žanri kuuluv „Õpetussõnad Merikarale“ jäi pooleli. Peale selle on Stadnikovi tõlkes ilmunud lühemaid egiptuse teoseid, nagu Vana riigi aegsed püramiidideksid, Keskmise riigi aegse üliku Sobekhu ametlik autobiograafia ja Uue riigi perioodil Karnakis Amoni templi seintele raiutud paraadtekst vaarao Thutmosis III võidukast retkest

² S. Stadnikov. Vana Egiptuse kultuurilugu: Valitud artikleid, tõlkeid ja esseid. Tallinn: Kodutrükk 1998.

³ S. Stadnikov. Sinuhe jutustus [I osa]. – *Looming* 1992, nr 4, lk 517–534; *idem*. Sinuhe jutustus [II osa]. – *Looming* 1992, nr 5, lk 656–678; Sinuhe jutustus. Vana-egiptuse keelest tõlkinud ja kommenteerinud S. Stadnikov. Tallinn: Kodutrükk 1996.

⁴ S. Stadnikov. Muinasjutt merehädalisest. – *Looming* 1983, nr 5, lk 652–657.

⁵ Ptahhotepi elutarkus. Vanaegiptuse keelest tõlkinud ja kommenteerinud S. Stadnikov. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2011.

⁶ Amenemhet I õpetus oma pojale Senusertile. Vanaegiptuse keelest tõlkinud ja kommenteerinud S. Stadnikov. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2014.

Kaananisse; lisaks rahvalik rehepeksulaul. Lühemaid tõlketekste on avaldatud „Muinasaja kirjanduse antoloogias“, kust leiab ka „Sinuhe jutustuse“ ja merehädalise loo.⁷

Stadnikovi tõlked seonduvad otseselt uurimistööga, on sisuliselt selle tulemus, ning markeerivad hästi tema huvi egiptlaste mentaliteedi ja maailmavaate, eriti jumaliku kuningavõimu avaldusvormide ja ideoloogiliste tagamaade vastu. Ajaliselt pööras ta tähelepanu eelkõige kuningavõimu kõrgajale Vana riigi perioodil ja võimu taaskinnitamisele Keskmise riigi algaegadel, mis ühtlasi juhatas sisse egiptuse kirjanduse klassikalise õitseaja. Egiptuse võimsuse hiilgeaeg Uue riigi perioodil, nagu ka kogu poliitiline ja sõjaajalugu, jäi tema huviväljast tagaplaanile. Thutmosis III sõjaretkeloo tõlkele lisaks pühendas Stadnikov Uuele riigile vaid Mika Waltari kuulsa romaani „Sinuhe, egiptlane“ teemalise artikli („Igavesest ja kaduvast Mika Waltari ajaloovisioonist ning selle egiptoloogilisest taustast“), milles andis tegevuse ajaloolist tausta avades ülevaate „ketservaara“ Ehnatoni usupöördest 14. sajandil eKr, kui kuningas traditsioonilist Amon-Ra kultust vaenates sundis alamaid austama ainujumalana päikeseketast Atonit.⁸ Üldjuhul käsitleb Stadnikov Uut riiki ja hilisemaid perioode siis, kui tuleb tähelepanu juhtida varem alguse saanud tendentside kestvusele (nt „Ajalooteadvuse ja ajalookirjutamise lätteil“).

Vana ja Keskmise riigi võimu ning ideoloogia käsitluste raames on kirjutiste täpsem temaatiline liigitamine üsna raske, sest nagu lugeja hõlpsalt märkab, põimuvad eri aspektid selles koosluses omavahel lahutamatu ühte. Universalistlike ja igavikuliste pretensioonidega kuningavõimu on seetõttu käsitletud mitmes kirjutises („Universalism kui fenomen: Universalistlikud tendentsid

---

⁷ Muinasaja kirjanduse antoloogia. Koostanud A. Annus. Tallinn: Varrak 2005, lk 97–134.

⁸ Siin ja edaspidi on joonealuses toodud Stadnikovi vastavad publikatsioonid rahvusvahelistes teadusväljaannetes. S. Stadnikov. Ikuinen ja katova – Mika Waltarin historiakäsityksen tausta; Mika Waltarin teokset viroksi. – Illusioni: Mika Waltari-seuran vuosikirja 2010, n. 4, s. 34–54.

Egiptuse kuningate ideoloogias“, „Vana-Egiptuse jumalkuninga institutsiooni olemusest“, „Kõiksuse valitsemise tahe Vana-Egiptuse kuningate ameti- ja aunimetustes“⁹, aga ka mujal). Kui mingit liigen- dust siiski näha, võiks see seisneda ühelt poolt fookuses kuningate võimuideoloogia esmasele avaldusele Vana riigi aegsetes kuning- likes raidkirjades ja valdjaid teispoosuses saatvais püramiiditek- stides („Jumalkuningas ja välissfäär: Vana riigi aegsete vaaraode universalistlikud väljendid ja pöördumised püramiiditekstides“, „Lõpmatus ja igavik püramiiditekstides“)¹⁰ ning teisalt tähelepanus võimuideoloogia taaskinnitamisele Keskmise riigi turbulentsel algaegadel. Viimasest perioodist pärinevad nii vandenõulaste poolt mõrvatud vaarao Amenemhet I postuumne õpetus oma võimu- pärijast pojale Senusertile kui ka täpselt samasse aega paigutuv Sinuhe jutustus õukondlasest minategelase pagulusest pärast seda mõrva. Mõlemad teosed kajastavad ilmselt Senusert I kui riikliku stabiilsuse taastaja ideoloogilisi ambitsioone (seda teemaderingi käsitlevad „Vana-Egiptuse jumalkuninga institutsiooni olemus- est“, „Tahtevabadus jumala ees: „Sinuhe jutustus““, „Loodus, maas- tik ja arhitektuur „Sinuhe jutustuses““).¹¹ Need kaks orgaaniliselt

⁹ S. Stadnikow. Die verallgemeinernden Ausdrücke der Könige des Alten Reiches in den Sinai-Inschriften. – Sesto Congresso internazionale di egiptologia, vol. 2. Torino: Società Italiana per il Gas p. A. 1993, S. 515–522.

¹⁰ S. Stadnikow. Gottkönig und Fremdländer: Universalistische Ausdrücke der Könige des Alten Reiches in Ägypten nach offiziellen Texten. – Mitteilungen für Anthropologie und Religionsgeschichte 1994, Bd. 9, S. 291–310; *idem*. Gottkönig und ausserägyptische Bereiche: Universalistische Ausdrücke der Könige des Alten Reiches in Ägypten nach den Pyramidentexten. – Mitteilungen für Anthropologie und Religionsgeschichte 1995, Bd. 10, S. 143–169; *idem*. Himmelsrichtungen und Bogenvölker als Herrschaftsbereiche des ägyptischen Königs in den Pyramidentexten. – C. J. Eyre (ed.). Proceedings of the Seventh International Congress of Egyptologists, Cambridge, 3–9 September 1995. Leuven: Uitgeverij Peeters 1998, S. 1095–1102; *idem*. „d.t – Unendlichkeit“ und „nhh – Ewigkeit“ in den Pyramidentexten der Könige des Alten Reiches. – Mitteilungen für Anthropologie und Religionsgeschichte 2001, Bd. 14, S. 275–310.

¹¹ S. Stadnikow. Über die Willens- und Handlungsfreiheit in der Lebensgeschichte des Sinuhe. – Mitteilungen für Anthropologie und Religionsgeschichte 1993, Bd. 8, S. 99–111; *idem*. Architektur, Landschaft und Natur in der „Lebensgeschichte des Sinuhe“. – Mitteilungen für Anthropologie und Religionsgeschichte 1996, Bd. 11,